

A tanulmány célja Móra Ferenc életpályáját egy sajátos, eddig nem kutatott nézőpontból elemezni, vagyis megvizsgálni azt, hogy az író életrajzának melyek voltak az oktatás- és iskolaüggyel való kapcsolódási pontjai. Ennek érdekében részletesen kitérünk gyermekkora oktatásügyi környezetére, általános és középiskolai tanulmányaira, az egyetemi éveire, tanári működésére, valamint tankönyvírói pályafutására. Móra már tanulmányai alatt is kiemelkedő eredményeket ért el, tankönyvíróként pedig ugyanolyan innovatív és korszerű volt, ahogy pályafutásának teljesen más területein: szegedi múzeumigazgatóként, gyűjteménykezelőként, régészként és könyvtárosként egyaránt. Munkánkban arra is szeretnénk rávilágítani, hogy önéletrajzi írásaiban miként jelennek meg a korszak iskolatörténeti lenyomatai, ezzel minél komplexebb képet kapni Móra Ferenc életéről és sokoldalúságáról.

Kulcsszavak: oktatástörténet, Móra Ferenc, szépirodalom, tankönyv, Szeged

The following study attempts to analyse Ferenc Móra's life and work from a unique point of view: his biography's connections to school education. In order to get a clear picture, we portray his childhood's educational situation, his years at primary-, middle school, and university, as well as his career as a teacher and a textbook editor. Móra was an excellent student already in his early years, as well as innovative and modern in all fields of his career; as a textbook editor, a museum director in Szeged, an archaeologist and a librarian. This paper attempts to illuminate how the era's educational issues manifest in Móra's autobiographical work in order to create a more complex portrait of Ferenc Móra's life and diverse work.

Keywords: educational history, Ferenc Móra, literature, textbook, Szeged

Módszertani Közlöny 2022, XII. évfolyam, 1. szám

Újvidéki Egyetem

Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar

ETO: 821.511.141:929 Móra F.

https://doi.org/10.18485/uns_modszer.2022.12.1.3

Eredeti tudományos munka

A leadás időpontja: 2022.11.25

Az elfogadás időpontja: 2023.01.12.

Terjedelem: 38–51

MÓRA FERENC ÉLETÚTJÁNAK OKTATÁSTÖRTÉNETI VONATKOZÁSAI

Istorija obrazovanja u vezi sa životom Ferenca Mora

Educational aspects of Ferenc Móra's biography

Kovács-Krassói Anikó

Móra Ferenc Múzeum, Szeged, Magyarország

krassoi.aniko@gmail.com

Bevezető gondolatok

Móra Ferenc (1879–1934) életútját számos monográfia feltárta már (Földes, 1958; Hegedűs, 1979; Mezősi, 1979; Péter, 1999; Lengyel, 2005), amelyekben részletes képet kaphatunk alkotói pályájáról és gyermekkoráról egyaránt. Jelen tanulmány célkitűzése Móra Ferenc életpályájának azon szakaszait bemutatni, amelyekben kapcsolódik az oktatásügyhöz. Éppen ezért kiemelten foglalkozunk Móra iskolás éveinek időszakával, az elemi iskolától a felsőfokú tanulmányokig, az író műveire való hivatkozásokkal kiegészítve. Azt vizsgáljuk, Móra Ferenc önéletrajzi írásában hogyan jelennek meg életének fontos mérföldkövei, figyelembe véve azt is, hogy a szépirodalom műfaja nem mindig feltételez ténszerűséget. Móra, aki közismerten nagy történetmesélő volt, használt fiktív elemeket egy-egy objektívnek tűnő életesemény leírásánál is. Bemutatjuk Móra rövid tanári pályájának időszakát, annak iskolatörténeti hátterét, kitérünk az általa írt tankönyvekre és annak oktatásügyi vonatkozásaira. Gazdag életpályájának további részleteit vázlatosan mutatjuk be, életútjának bemutatásakor jelen tanulmány keretei tehát elsősorban az iskolatörténeti és oktatásügyi vonatkozásokra szorítkoznak.

1. Móra Ferenc tanulmányai

1.1. Gyermek- és elemi iskolás éve a kor közoktatási rendszerének tükrében

Móra Ferenc 1879. július 19-én született Kiskunfélegyházán. Móra Márton szücsnek és Juhász Anna kenyérsütőnek összesen tíz gyermeke született, de közülük csak három érte meg a felnőttkort. A családnak két Ferenc nevű gyermeke volt, Móra születése előtt egy évvel hunyt el négyévesen egy azonos nevű testvér a családban. Egyik húga haláláról ő maga is megemlékezik önéletrajzi kisprózagyűjteményének *Mikor én az égben jártam* című írásában. A szülők nem csupán anyagi nehézséggel küzdöttek, hanem a gyászfolyamat érzelmi terhét is magukkal cipelték (Mezősi, 1979, 12). Móra Ferenc prózájából az is kiderül: a család életét a mindennapi megélhetési gondok és bizonytalanság jellemezte. Feltehetően óvodáskorára utal („*Mikor még csak akkorácska legény voltam, hogy ágaskodva is alig értem föl az ajtókilincset.*” mondata a *Ropogós cseresznye* című rövid írásában), amikor arról szól, hogyan próbálják a szülei – minden lehetőséget megragadva – előteremteni gyermekeiknek az élelemre- és tanítatásra valót. A visszaemlékezés szerint a család a cseresznyefa összes termését vásárra vitte azért, hogy árából a legszükségesebbeket beszerezze.

Életrajza szerint a család anyagi helyzete a testvérek beiskolázását is megnehezítette. Bátyja, a nála tizenöt évvel idősebb István nem járt az elemi iskola első osztályába, a szülők tanították meg írni és olvasni. Tanulmányait az ún. „olvasás- és íráspróba” után a II. elemi osztályban kezdhette (Hegedűs, 1979, 10). Ő maga több írásában (*Szeptemberi emlék, Hogyan tanultam meg olvasni?*) emléket állít arról, szülei hányféle módon próbálták meg előteremteni a feltételeket, s kezdték el neki is megtanítani a betűvetés alapjait.

Báró Eötvös József (1813–1871) közoktatásügyi miniszter tisztségének második terminusában (1867. február 20–1871. február 2.) bevezetett 1868-as népiskolai törvény értelmében mindenki számára kötelezővé vált 6 és 15 év kor között az iskolába járás. A rendelkezés szerint a korábbi népiskolákat hatosztályos elemi népiskolává kellett átszervezni, s létre kellett hozni az úgynevezett ismétlőiskolákat, amelyek téli időszakban az iskolakötelesek számára néhány órás heti foglalkozást jelentettek. A törvény úgy intézkedett, hogy 6–12 év kor között minden gyermeknek mindennapos elemi népiskolába, 12–15 év között pedig az ismétlő iskolába kellett járnia (Mészáros, 1996, 54).

Korabeli adatok alapján a törvény megjelenésének idején a tanköteles gyermekeknek mindössze 48%-a járt iskolába, ez az arány négy évvel később 55%-ra emelkedett, a Millennium évében pedig már 79% volt (Pukánszky–Németh, 1994). Megdöbbentő kiskunfélegyházi tény ezzel kapcsolatban, hogy két évvel a törvény megjelenése után, kilenc évvel Móra Ferenc születése előtt a város férfilakosságának 78%-a s a nők 89%-a nem tudott írni, olvasni. További adat Móra szülővárosával

kapcsolatban, hogy 1894-ben, azaz az író születése után öt évvel a kiskunfélegyházi tanköteles diákok egynegyede járt mindössze iskolába; számszerűen: 4000 gyermekből 3000 nem tanult meg írni, olvasni, túlnyomórészt a szegény családok gyermekei közül (Hegedűs, 1979, 15–16).

Móra Ferenc 1885 őszén megkezdte tanulmányait a város elemi iskolájában, bár a szülők elsődleges tervei szerint Móra ún. „műhelyiskolába” járt volna egy Kese nevű kalaposhoz. Abban az időben rendszeres gyakorlat volt, hogy különböző mestersek képviselői és tanítói, akik írni-olvasni is tudtak, csupán nyáron foglalkoztak a szakmájukkal, telente lakásaikban alkalmi iskolát nyitottak. Az ott tanuló diákoknak nem volt szükségük iskolai felszerelésre sem, egyszerű körülmények között, ismétléssel, másolással tanultak meg írni-olvasni. Ez a „rendszer” nem csupán a családok anyagi nehézségei miatt volt szükségszerű alternatíva: a népiskolai törvényt követő években drámai volt a tanítók és a megfelelő tantermek hiánya. Ha az 1868-as törvény szerinti tankötelezettség azonnal bevezetésre került volna, több mint 13000 pedagógusra és majd’ 14000 megfelelően berendezett tanteremre lett volna szükség (Mészáros–Németh–Pukánszky, 1999, 309). Végül a rendkívül nagy anyagi nehézség ellenére a Móra-szülők vállalták az iskoláztatás költségeit (Hegedűs, 1979, 16). Önéletrajzi írásaiban is megjelennek ennek nehézségei – két legtöbbet idézett, ezzel foglalkozó műve, a már említett *Szeptemberi emlék* és a *Hogyan tanultam meg írni?* révén képet kaphatunk tanulmányainak kezdetéről.

Az elemi iskolai tanulmányaival kapcsolatban kevés konkrét adat áll rendelkezésünkre. Három tanítójának neve ismert abból az időszakból; az első osztályban Bajáki Ferenc, a harmadik osztályban Kristóf Ferenc és Sente József neve, aki a negyedik osztályban tanította őt.

Negyedik osztályos korából származnak az első feljegyzések, amelyek arra utalnak, hogy kitűnt társai közül. 1888 karácsonyán a szegény tanulók segélyezésére alapított „Rongyos egylet” ünnepségén a „legrongyosabb” tanulók közül Móra Ferenc szavalt, amiről a *Félegyházi Hírlap* is hírt adott. Visszaemlékezéseiben erről az eseményről a *Szép karácsony szép zöld fája* című kisprózai munkája számol be. Ezzel a tanévvel kapcsolatban konkrét adat is rendelkezésre áll Móra Ferenc tanulmányi előmeneteléről, mely szerint kitűnő bizonyítványt szerzett (Hegedűs, 1979, 16). A következő tanévet Móra – a családi döntés értelmében a hitoktató plébános javaslatára – a Jézus Társasága Kalocsai Érseki Gimnáziuma és Szent Istvánról nevezett Kollégiumában, azaz a Stephaneumban kezdte volna, a terv a plébános váratlan halála miatt hiúsult meg. 1889. augusztus 28-án költözött volna Kalocsára, ám az indulás reggelén a Mórát tanító papot holtan találták. Móra Ferenc *Istenkeresés* című önéletrajzi írásában állít méltó emléket a Kalmár papként emlegetett helyi plébánosnak, akit Horváth Jánosnak hívtak. Az országos beiskolázású kalocsai gimnázium-

um rendkívül jól felszerelt, kiváló tárgyi feltételekkel és megfelelő szociális hálóval várta a jelentkezőket. Elsősorban a szomszédos megyékből érkezőket fogadták, és a meglehetősen drága tandíj mellett szociális rászorultság esetén tandíjmentességet, ingyen étkeztetést vagy ösztöndíj elnyerését biztosították (Lakatos, 2010). Így lehetett reális elképzelés a szegénysorsú Móra családnak Ferenc fiuk kalocsai taníttatása.

1.2. A gimnáziumi évek

Eötvös József közoktatásügyi miniszter már 1848-ban kísérletet tett arra, hogy újraszervezze a magyar középiskolákat, ám csak 1870-ben, második miniszteri ciklusában nyújtotta be középiskolai törvénytervezetét. Konceptiója szerint a népoktatást követően négytagozatú középiskolát javasolt. Az Eötvös báró által elképzelt rendszer szerint a középiskola egy épületben működő, egymással szorosan kooperáló, de különböző tagozatokból állt volna, mint al- és főgimnáziumok 4+2 osztállyal, al- és főreáliskolák 4+3 évvel, líceumok 3 osztállyal, valamint ipari és kereskedelmi szaktanfolyamok négy éven át. A középiskolák elsődleges feladata az általános műveltség megszerzése, másodlagos célja csupán a felsőfokú tanulmányokra való felkészítés volt (utóbbi célkitűzés Báró Eötvös elképzelése szerint a líceumok feladata lett volna). Konceptiójában nem szerepelt az érettségi vizsga, helyette egyetemi felvételi vizsgát javasolt. Alapvetően rendkívül demokratikus, merész újításokat és átjárhatóságot biztosító rendszert álmodott meg, de elképzelése terv maradt csupán. 1883-ban, Trefort Ágoston (1817–1888) minisztersége alatt született meg a középiskolai törvény, melynek rendszerében Móra Ferenc is középiskolás lett. Ennek értelmében csupán a klasszikus gimnázium és a reáliskola létezett, mindkettő célja az általános műveltség megszerzése és a felsőfokú tanulmányokra való felkészítés volt. A gimnázium klasszikus műveltséget adott, az ott megszerzett érettségi pedig valamennyi felsőfokú képzésre jogosultságot adott (Mészáros és társai, 2001, 312–313).

Móra Ferenc a váratlan fordulat, azaz a helyi plébános halálát követően a Trefort-féle rendszerben, de már Csáky Albin (1841–1912) közoktatási minisztersége idején kezdte meg középiskolás tanulmányait. 1889 szeptemberében Móra Ferenc – az akkor még – Kis-Kun-Félegyházi Városi Katolikus Algymnasium diákja lett (Gyuris, 2017). Az 1809-ben alapított kiskunfélegyházi gimnázium – sok más középfokú oktatási intézményhez hasonlóan – az 1883-as törvényt követően újult meg. 1886-tól Holló László, (Holló László festőművész édesapja) vezette, 1891-ben felvette a Városi Katolikus Főgimnázium nevet (1956-tól jelenleg is a Móra Ferenc Gimnázium nevet viseli).

Az író saját feljegyzéseiből megtudhatjuk, s valamennyi Móra-kutató megerősíti, hogy hetvenhárman kezdték az évet, év végén már csak hatvanhárom diák végzett (Földes, 1958, 14). Móra Ferenc rövid időn belül kitűnt tehetségével. Az első évben még félénk, „kócos” diákként ír saját magáról a *Confiteor* című írásában, a második évtől

már elismerten a legjobbak között tartották számon: az év végi bizonyítványosztáskor húsz pengő ösztöndíjat kapott, a jogosultak közül a legmagasabb összeget. Kétséges volt, hogy a harmadik gimnáziumi osztályt el tudja-e kezdeni Móra 1892 őszén – rendkívül súlyos anyagi helyzetbe került ugyanis a család egy természeti katasztrófa következtében. A *Szeptemberi emlék* című írásából tudhatjuk meg, hogy tanárának, Eyszrich Györgynek köszönhetően kezdhetette el az évet. A következő tanévben, azaz negyedik gimnazista korában megkapta a legrangosabb Petőfi-ösztöndíjat, mely 50 forint pénzösszeget jelentett, vagyis többet mint egy tanító havi jövedelme.

Tanárai közül meghatározó hatással voltak rá: Holló László igazgató és Szalay Gyula irodalomtanár, Trungel János történelemtanár és Eyszrich György latintanár. A nyolc gimnáziumi év alatt nem csupán ösztöndíjjal jutalmazták különleges szorgalmát és tehetségét, hanem egészen különleges és rendhagyó bánásmódban részesült tanárai részéről. A hatodik gimnáziumi osztálytól kezdődően ritkán feleltették, feladatait sosem kérték számon, csupán becsületére bízták, hogy elvégzi vagy sem. Az érettségi vizsgán nem az akkor szokásos névsor szerint kellett abszolválnia, hanem az osztályban elsőként adhatott számot tudásáról. Az 1897. június 11-én tett vizsgának különös története van. A vizsgabizottság a kiemelkedő írásbeli magyar irodalom dolgozatáért úgy döntött, hogy „*kitüntetésül legelsőnek és egymaga vizsgáztassák.*” Móra, aki egy tanyán készült a megmérettetésre, s arra számított, hogy M betűs vezetékneve miatt csak később kerül sorra, csak késve érkezett. Az adatok szerint az összeült vizsgabizottság délelőtt 11 óráig várta a vizsgázó Mórát, s miután jeles eredménnyel számot adott tudásáról, aznap már senkit sem feleltettek (Hegedűs, 1979, 19). A hetvenhárom – tanulmányait az algimnáziumban megkezdő – diákból végül tizenheten tettek érettségi vizsgát, közülük kitűnő bizonyítványt egyetlenként Móra Ferenc szerzett (Földes, 1958, 14).

1.3. A felsőfokú tanulmányok

Az egyetemi képzés újjászervezését Báró Eötvös József kezdte meg, majd Trefort Ágoston folytatta. Dinamikus fejlődés volt megtapasztalható Trefort minisztersége idején: folyamatosan korszerűsítette az egyetemi képzést, intézeteket hozott létre, növelte az oktatói létszámot, figyelemmel kísérte a tanulmányi és vizsgarendet. Móra Ferenc egyetemi évei alatt Wlassics Gyula (1852–1937) volt Magyarország regnáló választás- és közoktatásügyi minisztere, 1895–1903 közötti hivatali ideje alatt sokat foglalkozott a felsőoktatás helyzetével. A korszak jellemzője volt, hogy – a kifejezetten magas költségek miatt – a hallgatók zöme a társadalom vezető rétegeinek családjából származott (a magas tandíj mellett különböző egyetemeken további díjakat is fizetniük kellett a hallgatóknak például vizsgáztatásért, gyakorlatokért), a paraszti származású hallgatók aránya nem haladta meg a 3%-ot (Felkai–Zibolen, 1993, 130–135).

Ilyen körülmények között és feltételekkel költözött Móra Ferenc 1897 szeptemberében Budapestre, hogy megkezdje egyetemi tanulmányait. Bár középiskolás éveitől és az érettségi vizsgán is magyar irodalomból volt kiemelkedő, végül földrajz-termeszetrész tanári szakra jelentkezett.

Tanárai között a kor felsőoktatásának jelentős alakjait találjuk. Beöthy Zsolt (1848–1922) irodalomtörténész, a Kisfaludy Társaság titkára esztétikára oktatta, Gyulai Pál (1826–1909) kolozsvári származású irodalomtörténész a magyar irodalomra tanította, Lóczy Lajos (1849–1920) geológus, a Széchenyi Béla vezette kelet-ázsiai expedíció tagja, a magyar földrajztudomány nemzetközi hírű képviselője tanította földrajzra, Mágócsy-Dietz Sándor (1855–1945) botanikus, számos külföldi tanulmányutat követően egyetemi tanárként oktatta botanikára, Ballagi Aladár (1853–1928) történész, nyelvész, világot járt egyetemi oktató volt a történelemtanára. Valamennyi fent felsorolt tanára a Magyar Tudományos Akadémia tagja volt (Földes, 1958, 15–16).

Móra életútjának legkevésbé feltárt része a budapesti felsőoktatásban eltöltött éveit. Az időszak kutatásához nélkülözhetetlen források ez idő alatt írt levelei családjának és menyasszonyának, a kiskunfélegyházi születésű Walleshausen Ilonának (melyek a Móra Ferenc Múzeum Irodalomtörténeti Gyűjteményét gyarapítják). A levelek jobbára az anyagi nehézségekről, a munkavállalás útvesztőiről és betegségeiről szóló beszámolók. 1897-ből 26, 1898-ból 33, 1899-ből 32, 1900-ból 15 levél született, melyek hiteles krónikái az egyetemi éveknél (Kőhegyi-Lengyel, 1987, 10–12). A Budapesten eltöltött időszakhoz képest a „szülői ház szegénysége paradicsomi jólétnek tűnt”, folyamatos nélkülözésben élt, bár rendszeres munkával eltartotta magát. Lakhatása és élelmezésének előteremtése egyformán kihívást jelentett: élt rövid ideig a Pannónia szállóban, dermesztően hideg albrétben, és volt olyan időszak, amikor a Tanítók Társasága alapítványának jóvoltából juthatott ingyen ebédhez (Földes, 1958, 15).

Móra, amint Budapestre költözött, munkát keresett. Bátyja, Móra István elsőként korrektori állást szerzett neki Holló Lajos (1859–1918), a kiskunfélegyházi származású újságíró szerkesztésében megjelenő Magyarország című lapnál. Maga Holló Lajos is le akarta beszélni arról, hogy elvállalja a munkát, nagyon sok idejét igénybe vette, de Móra vállalta, hogy önállóan tudja fedezni tanulmányainak költségeit.

Péterfy Sándor (1841–1913) tanár, tanügyi író, a tanítókat segélyező Eötvös-alap létrehozója lakhatásban és étkeztetésben is nagy segítségére volt a későbbiekben Móra Ferencnek: ingyen ebédhez juttatta, és lakásába fogadta az egykori egyetemistát. Cserébe Móra tanítóképzős hallgatók dolgozatait javította (Hegedűs, 1979, 22–24), amiről menyasszonyának, Walleshausen Ilonának 1899. február 7-én így számolt be: „(...) van állásom. Áldja meg az Isten az öreg Péterfyt: hogy nem talált az én számomra alkalmas állást: csinált maga mellett. (...) egyéb dolgom nem lesz, mint a

prepa-lányok dolgozatait javítani." (forrás: Móra Ferenc Múzeum, Irodalomtörténeti Gyűjtemény) Ezt azonban sok nélkülözés előzte meg, hiszen Móra ekkor már másfél éve Budapesten tartózkodott.

Amint említésre került, Móra Ferenc egyetemi éve a legkevésbé feltárt időszaka életútjának, ezzel kapcsolatban több pontatlanság is napvilágra került. A legismertebb Móra-monográfiák adatai sem egyeznek meg abban, hogy az író a felsőfokú tanulmányokat pontosan mikor hagyta félbe azért, hogy Felsőlövőre szerződjön alapvizsgás tanárnak. Földes Anna (1958,16) szerint ez 1901-ben történt, Hegedűs András (1979, 24–26) 1900-ra datálja. A családi levelezés segíti ezt pontosítani: 1900. április 24-i dátummal íródott az a levél menyasszonyának, melyben a tanári állás lehetőségéről számol be: „*Sándor bácsi [Péterfy Sándor, a szerk.] azzal fogadott az este: no, öcsém, tudja-e már, hogy el akarják vinni tanárnak. – Nem én, hova? – Felső-Lövőre, Vas-megyében, két hónapra, havi 80 forinttal.*" A levelezésből derül ki az is, Wallshausen Ilona már 1899 tavaszán próbálta meggyőzni Mórát arról, hogy ne küszködjön tovább Budapesten a szegénységben, a tanári alapvizsga letétele után keressen vidéken segédtanári állást. Az író ekkor még nem mondott menyasszonya javaslatára, tervei szerint egyetemi tanársegédi állást szeretett volna megpályázni. Növénytan tanára, Mágócsy-Dietz Sándor figyelme és támogatása erősítette elképzelésében, de a folyamatos tanulás melletti munkavállalás miatt nem tudott saját elvárásainak megfelelően teljesíteni. Az 1900. január 25-i alapvizsga jegyzőkönyve szerint Móra jó eredménnyel abszolválta (Hegedűs, 1979, 24).

2. Móra Ferenc szakmai életpályájának oktatástörténeti vonatkozásai

2.1. Rövid tanárság - Felsőlövő

Felsőlövön, a mai Oberschützen, Burgerland tartomány Ausztria területén fekvő községben Gottlieb August Wimmer evangélikus lelkész 1845-ben iskolaközpontot hozott létre, ahol protestáns tanítóképző, gimnázium és reáliskola egyaránt működött (Orosz, 1985). Utóbbiról az 1849–50-es tanévtől jelentek meg az első feljegyzések, s 1902-ben már meg is szűnt (Szelényi, 1917). Móra Ferenc ebben a középiskolában helyezkedett el 1900. április 28-án. Tanított gimnáziumi osztályokban, reáliskolában és tanítóképzőben egyaránt: földrajzot oktatott a gimnázium I–IV. osztályaiban, természetrajzot az V–VI. osztályokban, a reáliskolában földrajzot II–IV. osztályokban, a tanítóképzőben pedig természetrajzot I–II. osztályokban, összesen heti 28 órában. A tanítási órákon kívül a természetrajz szertár gondozását bízták rá.

Az iskolaközpontnak – a pedagógusok névsorok alapján – nehéz volt hosszabb időre tanárokat megnyernie, ahogy Szelényi (1917) fogalmazott: „*a hiba csak az volt, hogy túl gyakoriak voltak a szervezeti változások*". A település semmilyen kulturális lehetőséggel vagy hagyománnyal nem rendelkezett – ezért is lehetett, hogy a római

katolikus vallású Móra Ferencet alkalmazták az evangélikus gimnáziumban. A diákpopoláció miatt sem volt túlságosan vonzó egy kezdő tanár számára, Móra feljegyzése szerint *„arról volt ismeretes, hogy az egész monarchiából odahordták a mindenünnen kikonzíliumozott úri gyerekeket (...) kik már két tanárt megszöktettek év közben”* (*Én szép tanárkorom*). Utóbbi mondat választ adhat arra a kérdésre is, tanév végén hogyan kerülhetett Móra kezdő alapvizsgás tanárként és katolikus felekezetüként egy protestáns iskolaközpontba. Móra Ferenc – menyasszonyának, Walleshausen Ilonának írt leveleiből tudhatjuk – rövid idő alatt belátta, hogy Felsőlövő nem váltja be hozzá fűzött reményeit. Bár saját felekezetéhez nem ragaszkodott, 1900. június 4-én írt levelében arról vall: *„És azért nem igen kívánkozom ide vissza, főképpen pedig a vallás miatt. (...) Nem igen sokra tisztellem ugyan ezt a mi vallásunkat, hanem azt még se szívesen hallgatnám, hogy az én vallásom butaságáról az beszéljen, a kinek a hite még vadabb”* (forrás: Móra Ferenc Múzeum Irodalomtörténeti Gyűjtemény).

A felekezeti intézmények – különösen a középiskolák – markánsan jelen voltak a hazai közoktatásban. 1867-es adatok szerint a középfokú intézmények 90%-át különböző egyházak tartották fenn, számuk az 1910-es évek közepére folyamatosan csökkent, 1914-ben a középiskolák csupán 55%-a volt egyházi fenntartás alatt (Kollega Tarsoly, 2000). Az evangélikus iskolaközpont működése és annak anomáliái könnyebben értelmezhetőek, ha a felekezeti iskolák kiváltságairól szót ejtünk. Az előnyökből fakadó helyzetet kettősség jellemezte: a törvény felmentette a szerzetesrendek tagjait a tanári képzés megszerzésének kötelezettsége alól, ezért fordulhatott elő, hogy szakmailag és pedagógiai alulképzett tanárokat is alkalmazhattak, miközben jellemző volt a kiváló szerzetes tanárok jelenléte is. Több szempontból, például felszereltséget tekintve az egyházi iskolák viszont jóval színvonalasabbak voltak az állami fenntartású középiskoláknál. A tankönyvek használatáról alapvetően az egyes iskolák tantestülete döntött, felekezeti intézmények esetén a fenntartó hatóságok által jóváhagyott tankönyvekből tanítottak (Felkai – Zibolen, 1993, 92–93).

2.2. Katonaság és álláskeresés

Bár a legtöbb Móra-életrajz arról ír, hogy a tanársága egy évig tartott, az író alig két hónap után, a június 23-i tanévzáró ünnepélyt követően befejezte felsőlövői oktatói működését. 1900. október 7-én már újra Budapestről írt levelet Walleshausen Ilonának *„mikor még egy hetes katona sem vagyok”* (forrás: Móra Ferenc Múzeum Irodalomtörténeti Gyűjtemény). Móra Ferencet besorozták egy évre, ám bő két hónappal később, december közepén már újra dolgozott. Élete legnehezebb időszakának tartja az álláskeresés éveit. Ideiglenes minisztériumi munkát vállalt, diákokat korrepetált, bátyja, Móra István gyermekeire vigyázott ebédért cserébe, változatlanul Péterfy Sándornál lakhatott, ám ez mind kevés volt ahhoz, hogy egzisztenciát teremtsen, és

feleségül vehesse Walleshausen Ilonát. Vonatjegyre sem volt elegendő a jövedelme, sok időt kellett családjára nélkül töltenie. Wlassics Gyula vallás- és közoktatási minisztertől is segítséget kért, de nem járt sikerrel. 1901 őszén Budapestet rövid időre otthagya Kiskunfélegyházára költözött, elvállalt volna levéltári őrnöki feladatot is addig, amíg a gimnáziumban megüresedik egy tanári státusz, de egyik elképzelése sem vált valóra. Hiába támogatta Holló Lajos a munkakeresésben, sem az őrnöki, sem a tanári állást nem kapta meg. Ennek az időszaknak irodalomtörténeti vonatkozású lenyomata a Félegyházi Hírlapban 1902. március 30-án megjelent költeménye: *„Halljátok-e, öreg tanárim...”* címmel. *„Mért nem mondtátok, hogy a toll nehéz/ S előbb kifárad a szív mint a kéz,/ Hogy ásó, kapa az én örököm,/ Maradjak inkább a zsellér-rögön?/ Mért mondtátok, hogy kert ez a világ,/ Melynek még a tövise is virág”* – fogalmazta meg Móra a líra eszközeivel csalódottságát afőlött, hogy a tudománynak nincs értéke, s nem terem számára babér. A kiskunfélegyházi – hiábavaló várakozással teli – hónapok után Móra Ferenc ismét Budapestre költözött. 1902 tavaszán próbálkozott újra álláskereséssel a fővárosban, ahol ismét nem járt sikerrel. Móra budapesti éveit diploma megszerzése nélkül, sikertelen álláskereséssel zárta le, vallomásaiban következetesen *„félbemaradt egzisztenciaként”* emlegette (Hegedűs, 1979, 22–25).

2.3. Szeged

Budapestről Szegedre került Móra Ferenc 1902. május 1-jén. A Szegedi Napló szerkesztősége nem az első álláskeresői próbálkozása volt a Tisza-parti városban, az újságírói munka előtt őrnöki állást is megpályázott Platz Bonifác (1848–1919) ciszterci szerzetes, tankerületi főigazgató mellé, aki 1892–1907 között Szegeden tevékenykedett. Máig tisztázatlan, pontosan miért hiúsult meg a közös munka. Bátyja, Móra István szerzett tudomást arról, hogy a szegedi helyi lap újságírót keres, ezért kereste fel Móra a helyi Szegedi Napló szerkesztőségét. Az első megbízása, kvázi *„vizsgamunkája”* a *Nagy Forsythia virágzás városunkban* című karcolat megírása után Móra Ferenc azonnal munkába állhatott. A Szegedi Napló főszerkesztője ez időben Békefi Antal (1858–1907) író volt, közvetlen munkatársak Tömörkény István, Domokos László, Kisteleki Ede, Engel Lajos, Sz. Szigethy Vilmos voltak, híres elődje volt Mikszáth Kálmán és Pósa Lajos is. Az Enyedi Lukács (1848–1906) szabadkai származású újságíró által 1878-ban alapított lap radikális függetlenségi eszmékhez közelálló, de mérsékelt ellenzéki álláspontjával a város népszerű napilapja, közéletének formálója volt.

Móra életének fontos állomásává vált Szeged, az ezt következő évtizedekben a város meghatározó közéleti személyisége lett. A sikeres álláskeresés nem csupán az önálló egzisztencia megteremtésének lehetőségét adta, hanem a családalapításét is. Móra Ferenc és Walleshausen Ilona öt év jegyesség után 1902. július 14-én ösz-

szeházasodtak, és a városban letelepedtek. 1903. július 17-én megszületett lánya, Móra Anna, akit – Móra publicisztikai révén – Pankaként ismert meg rövid idő alatt az egész ország.

Újságírói működése gyorsan ismertté tette Mórát. *Máról-holnapra*, leginkább a nevéhez köthető és számára legfontosabb állandó rovatában a szegénysorsúak krónikása volt. Különös szociális érzékenysége készítette a tragikus sorsok felkutatására és megírására. Újságírói munkájának köszönhető, hogy Pósa Lajos (1850–1914) költő, meseíró ösztönzésére *Az aranyszörű bárány* (1902) megírása után is rendszeresen írt az ifjúságnak. A Pósa által szerkesztett képes gyermeklapban, *Az én újságomban* (1889–1944) írt művei révén országos ismeretségre tett szert. Az első nagy példányszámú, a Singer és Wolfner Kiadó gondozásában hetente megjelenő képes irodalmi gyermeklap változatos műfajban kínált olvasmányokat, verseket, meséket, mondákat, fejtörőket és „apró mulattató” írásokat (Németh, 2019). Pósa a legnagyobb élő gyermekírónak tartotta Mórát, nagy teret adott neki, éveken át szinte az ő munkáival töltötte fel a gyermeklap számait. 1912–1914 között Móra maga is gyermeklap szerkesztésére vállalkozott: ő volt a főszerkesztője a Bartos Lipót könyv- és papírkereskedő által kiadott *Gyermekek Világa* című szegedi, hetente megjelenő gyermeklapnak.

Fontos időszak volt ez, hiszen máig ismert gyermekirodalmának törzsanyagát, az általános iskolai tankönyvekben is fellelhető műveit ezekben az években kezdte írni: *Öreg diófák alatt* (1906), a *Rab ember fiai* (1908), *Mindenki Jánoskája* (1911), *Csilicsali Csalavári Csalavér* (1913), mely először az *Én újságom* hasábjain jelent meg, *A Kincskereső kisködmön* (1918), *Dióbél királyfi* (1922). Kislánya születése nem csupán publicisztikájában adott új témát, gyermekirodalmában is fellelhető ennek lenyomata: megjelentek a Panka-versek. *Sétálni megy Panka* című versgyűjteménye Móra Ferenc legismertebb kötetei közé tartozik a mai napig. Meséi, versei, elbeszélései mellett történelmi témájú műveit szintén ez idő tájt kezdi írni, ezeket az írásokat szintén „használják” az általános iskola alsó tagozatos olvasókönyvek jelentős történelmi események és időszakok feldolgozásához.

Móra Ferenc már három éve Szegeden élt, amikor szülővárosából, Kiskunfélegyházából állásajánlattal keresték meg: gimnáziumi tanári állást ajánlottak fel neki, ám az író ezt már nem fogadta el. Az volt az utolsó alkalom, amikor Móra visszatérhetett volna a tanári pályához.

2.4. Neveléstudományi kitérő: tankönyvírás

2.4.1. Természetrájk polgári leányiskolák I. osztálya számára

Móra Ferenc már újságíró, könyvtáros, muzeológus volt, amikor 1909-ban megjelent *Természetrájk polgári leányiskolák I. osztálya számára* című tankönyve Wagner János (1870–1955) tanár, botanikus társszerzővel közösen. A kiadást a magyar kir. val-

lás- és közoktatásügyi minisztere a polgári leányiskolák számára 1909/59354. szám alatti tankönyvül engedélyezte, és a Budapest Singer és Wolfner Irodalmi Intézet R.-T. kiadásában jelent meg.

Móra Ferencet feltehetően Wolfner József (1856–1932), az *Új Idők* hetilap igazgatója 1907-ben kérte fel a tankönyv megírására. A körülmények a Mórának írt levelekből rekonstruálhatóak; a levelezés azonban egyoldalúan maradt fent, csupán a neki írt dokumentumok olvashatóak. Ezekből kiderül, hogy miután Móra 1908 októberére elkészítette a kéziratot, Wagner Jánost először csak lektorálásra, később társszerzőségeért kérték fel. A közös munka eredményeként 1909-ben megjelent a tankönyv, mely számos további kiadást megért (Csongor, 1960). A kiadvány gazdagon illusztrált, az ábrák egy részét Mühlbeck Károly (1869–1943) festő- és grafikusművész rajzolta, valamint német nyelvű munkákból (Brehm könyveiből) vették át. A tankönyv sok folyó szöveggel közöl információkat, s az egyes résztémákat önálló feladatokkal zár le, melyben bizonyos szempontok szerinti megfigyelésre szólítja fel a tanulókat. Ez összhangban van az 1905. évi tantervvel, mely fontosnak tartja, hogy a tanulók minél több önálló munkával, tapasztalatszerzéssel, szemléltetéssel szerezzék meg ismereteiket. Az állami iskolákban egyre inkább kezdett elterjedni új módszerként a tanulók munkáltatása (Pukánszky–Németh, 1996). A vallás- és közoktatásügyi miniszter ebben az időszakban Apponyi Albert volt (1846–1933), aki ekkor mandátuma első ciklusát töltötte, nevéhez fűződik az elemi népiskolai oktatás ingyenessé tétele és több, a népiskolákat érintő rendelkezése (Felkai, 1999). A tankönyv hivatalos bírálója báró Eötvös Lajos tanár volt, aki „*nagyon jó*”-nak találta a közös munkát.

Említésre méltó neveléstörténeti kitérő, hogy Móra Ferencről mint természettudományi tankönyvíróról kért módszertani segítséget személyes levelezésben Domokos Lászlóné Löllbach Emma (1885–1966), a budai *Új Iskola* alapítója (Madácsy, 102–105, Áment, 2005). A reformpedagógiai irányelveken alapuló, 1915–1949 között működő magániskola vezetőjeként Löllbach Emma nem csupán németországi, franciaországi és angliai tanulmányutakon alapozta meg a budai iskola szakmaiságát, folyamatosan fejlesztett és kiváló pedagógusokkal vette magát körbe igazgatóként (Áment, 2005, 6–15).

2.4.2. **Betűország virágoskertje**

Az Egyetemi Nyomda fennállásának 350. évfordulójára készülve egy reprezentatív tankönyvsorozatot kívánt megjelentetni 1925-ben. Ennek első részeként jelent meg a *Betűország virágoskertje* című sorozata. Az ábécéskönyv Móra Ferenc és Voinovich Géza (1877–1952) irodalomtörténész munkája, a Kir. M. Egyetemi Nyomda Tankönyvszerkesztő Bizottsága gondozta, sajtó alá rendezte Urhegyi Alajos és Szentiványi Gábor. A nyomda főigazgatója, Czakó Elemér (1875–1945) könyvművész, iparművészeti szakíró felügyelete – külföldi tapasztalatai alapján – fontos befolyá-

soló tényező volt a tankönyvek szerkesztésekor (szerk. Adamikné, 2001, 175-179). A tankönyvek az 1925-ös népiskolai tantervnek megfelelő irányelvek szerint készültek, mely az év szeptember 1-jén egyszerre hat évfolyamban életbe lépett Klebelsberg Kuno (1875–1932) vallás- és közoktatásügyi miniszteri (1922–1931) idején. A népiskola célja a tanterv szerint: vallásos, erkölcsös, értelmes, öntudatosan hazafias, a gyakorlati életre felkészített polgárok nevelése volt (Farkas, 2001).

Móra Ferenc már a Városi Múzeum- és Könyvtár igazgatója is volt, amikor megjelent *Betűország virágoskertje* című tankönyvsorozatának első része. A tankönyveket 1925–1929 között írta társszerzőként, összesen hat évfolyamnak készültek.

A tankönyvsorozat az új, 1925-ös tanterv alapján elsőként elkészült ún. jelképes-fonomimikus írvaolvastató ábécé. A fonomimika a jelképes olvasástanítási módszerek közé tartozott. 1896-ban jelent meg, Czukrasz Róza (1863–1945) pedagógus nevéhez köthető. (szerk. Adamikné, 2001, 143-145).

A tankönyv korszerű irányvonalat képviselt: a tanulókat a drámai cselekvés, történés eszközeivel kívánta megszólítani. Bár népszerű, sok kiadást megért tankönyvsorozatról van szó, a kor tipikus módszere a Quint–Drozdy-féle abécé volt. A Quint József (1882–1929) biológus és Drozdy Gyula (1885–1963) pedagógus nevéhez köthető olvasástanítási módszer a gyermek érdeklődésére, aktivitására és öntevékenységre épített. Ábécéskönyvük két kiadást ért meg, 1923-ban és 1925-ben jelent meg (szerk. Adamikné, 2001, 169–175)

Móra Ferenc és Voinovich Géza tankönyvsorozata már 1925-ben három kiadást megért, ahogy az azt követő években szintén többet. 1946-ig használták az oktatásban.

Összegzés

Móra Ferenc életének 54 évét alatt nem csak szépíróként volt ismert, több tudományterületen is maradandót alkotott, miközben Szeged kulturális életének igazi mecénása volt. Jelen tanulmány Mórát mégis elsősorban oktatás- és tankönyvtörténeti aspektusból mutatta be, miközben hiszünk abban, hogy ezzel is egyre teljesebbé válik gazdag szellemi öröksége.

Bibliográfia

- Áment Erzsébet (2005): Emmi néni iskolája. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum. 6–15.
- Csongor Győző (1960): Móra Ferenc és a természettudomány. In: *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1958–1959*. 2022. november 15. http://epa.oszk.hu/01600/01609/00003/pdf/MFME_EPA01609_1958_1959_227-249.pdf.

-
- Farkas Mária (2001): Szemléletformálás és értékközvetítés a népiskolai történelem-
oktatásban a két világháború között. 2022. november 10. <http://mek.oszk.hu/08800/08867/08867.pdf>
- Felkai László (1999): A kultuszminiszter: gróf Apponyi Albert. Új Pedagógiai Szemle. 2022. november 15. <https://epa.oszk.hu/00000/00035/00029/1999-07-mu-Felkai-Kultuszminiszter.html>.
- Felkai László – Zibolen Endre (1993): A magyar nevelés története II. kötet. Felsőoktatási Koordinációs Iroda, Budapest. 92–93.
- Földes Anna (1958): Móra Ferenc, Bibliotheca Kiadó, Budapest. 14–16.
- Hegedűs András (1979): „Hiszek az emberben”. Móráról fiataloknak. Szeged. 5–28.
- Gyuris István Viktor (2017): A kiskunfélegyházi Móra Ferenc Gimnázium Könyvtára. *Veritatis Imago*, 2. szám. 2022. november 20. http://veritatisimago.hu/Vill-Gyuris_IV.pdf.
- Lakatos Andor (2010): Jezsuita oktatás-nevelés Kalocsán (1860-1948). 2022. november 8. <https://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/jezsuita-oktatas-neveles-kalocsan-1860-1948-tanulmany-2010>
- Kőhegyi Mihály – Lengyel András (1979, szerk.): Móra Ferenc levelezéséből. Kecskemét. 166–188.
- Madácsi László: Móra Ferenc levelesládája
- Mészáros István – Németh András – Pukánszky Béla: Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe. Osiris Kiadó, Budapest. 2001. 356-359.
- Mezősi Károly (1979): Móra Ferenc születési adatai. *Mórától Móráról*. Tankönyvkiadó, Budapest. 12.
- Móra Ferenc (2004): Mikor én az égben jártam. In: *A Daru utcától a Móra Ferenc utcáig*. Holnap Kiadó. 5–12.
- Móra Ferenc (2004): Én szép tanárkorom. In: *Daru utcától a Móra Ferenc utcáig*. Holnap Kiadó. 135–140.
- Móra Ferenc (2004): Hogyan tanultam meg olvasni? *A Daru utcától a Móra Ferenc utcáig*. Holnap Kiadó. 13–18.
- Móra Ferenc (2004): Szeptemberi emlék. *A Daru utcától a Móra Ferenc utcáig*. Holnap Kiadó. 37–45.
- Németh Luca Anna (2019): A Singer és Wolfner Kiadó gyerekkönyv-kiadási és hirdetési tevékenysége a századfordulón. 2022. november 21. http://real.mtak.hu/93656/1/NemethL_MKsz_18-4.pdf
- Orosz Gábor (1985): A nyíregyházi evangélikus tanítóképző szervezésének és indulásának története. 2022. november 15. <http://mek.oszk.hu/04100/04162/04162.pdf>
- Pukánszky Béla – Németh András (1996): Neveléstörténet. 2022. november 23. <https://mek.oszk.hu/01800/01893/html/09.htm>
- Szelényi Ödön (1917): A magyar. ev. iskolák története a reformációtól napjainkig. 2022. november 8. https://mtda.hu/books/szelenyi_odon_a_magyar_evangelikus_neveles_tortenete.pdf
-